Rozdział 13

Rolnicy w systemie ubezpieczeń rolnych – uwarunkowania braku ochrony ubezpieczeniowej gospodarstw rolnych

Agnieszka Kurdyś-Kujawska*

Wprowadzenie

Ubezpieczenie stanowi jeden z instrumentów ograniczania ryzyka. W literaturze przedmiotu od lat toczy się dyskusja nad rolą, jaką odgrywają one w działalności rolniczej. Zdaniem wielu autorów ubezpieczenie należy uznać za najbardziej efektywną ekonomicznie, a co za tym idzie – najskuteczniejszą metodę zarządzania ryzykiem w rolnictwie¹. Ubezpieczenie ma na celu ochronę przed niekorzystnymi zdarzeniami lub skutkami działań, które mogą zakłócić, a nawet przerwać działalność². Ideą ubezpieczeń jest łączenie ryzyka przez dużą liczbę podmiotów narażonych na określone ryzyko, które opłacając składkę, tworzą wspólny fundusz mający na celu kompensację strat poniesionych przez któregokolwiek z nich.

Osoby prowadzące działalność rolniczą w Polsce, poza obowiązkiem posiadania ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej z tytułu prowadzenia gospodarstwa rolnego oraz ubezpieczenia budynków wchodzących w skład gospodarstwa rolnego od ognia i innych zdarzeń losowych, są zobowiązani do posiadania ubezpieczeń wybranych upraw. Ubezpieczenia upraw są dotowane z budżetu państwa.

* Politechnika Koszalińska, Wydział Nauk Ekonomicznych, Katedra Finansów.

- 1 D. Csabay, *Problemy analizy efektywności i skuteczności działalności ubezpieczeniowej*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 1976, nr 6, s. 1–7; J. Łazowski, *Wstęp do nauki ubezpieczeń*, PZUW, Warszawa 1984, s. 10; European Commission 2006; M. Łozowski, Z. Obstawski, *Podstawy budowy Wspólnego Systemu Ubezpieczeń Rolnych w Unii Europejskiej*, Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie Nr 2 (51), Tom II, Warszawa 2009, s. 185; T. Szumlicz, *Spółeczne aspekty rozwoju rynku ubezpieczeniowego*, Wydawnictwo Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Warszawa 2010, s. 265.
- 2 E. Stroiński, *Ubezpieczenia majątkowe i osobowe w rolnictwie*, Wydawnictwo Akademii Finansów, Warszawa 2006, s. 111.

Rolnicy mają również możliwość korzystania z ubezpieczeń dobrowolnych. Dotychczas przeprowadzone badania wskazują, że wykorzystanie ubezpieczeń jako narzędzia ograniczania ryzyka w rolnictwie jest niewielkie. Nawet przy wsparciu publicznym rolnicy nie wykupują ubezpieczeń. Wśród przyczyn pośrednio lub bezpośrednio ograniczających uczestnictwo rolników w systemie ubezpieczeń wymienia się: a) niską świadomość ubezpieczeniową rolników³, która jest utożsamiana z wiedzą i umiejętnościami pozwalającymi na racjonalne korzystanie danego podmiotu z ochrony ubezpieczeniowej⁴; b) ograniczenia finansowe⁵; c) wysokie koszty ubezpieczeń⁶; d) nieadekwatną do szkody wysokość i wypłatę

- 3 C. Klimkowski, *Ubezpieczenia od ryzyk katastroficznych w rolnictwie*, Zagadnienia Ekonomiki Rolnej Nr 2-3 (289–290), 2002, s. 47–63; A. Garrido, D. Zilberman, *Revisiting the demand for agricultural insurance: The case of Spain*, „Agricultural Finance Review” 2008, No. 68 (1), s. 43–66; S. Zając, *Motywy wyboru ubezpieczyciela i produktów ubezpieczeniowych przez rolników*, Wydawnictwo PWSZ w Krośnie, Krosno 2010, s. 112; S. Zawisza, M. Plec, *Funkcjonowanie systemu ubezpieczeń w rolnictwie na przykładzie Gminy Brzozie*, Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, Tom XII, Zeszyt 2, 2010, s. 331; M. Kaczała, K. Łyskawa, *Ubezpieczenia przedsiębiorstw/gospodarstw rolnych*, [w:] *Ubezpieczenia w zarządzaniu ryzykiem przedsiębiorstwa*, red. L. Gąsioriewicz, J. Monkiewicz, t. 2, Poltext, Warszawa 2010, s. 171; E. Majewski, P. Sulewski, *Rolnicy wobec ryzyka produkcyjnego i systemu ubezpieczenia upraw*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2011, nr 39, s. 24–34; D. Walczak, *Uwarunkowania funkcjonowania systemu zabezpieczenia społecznego rolników w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2011, s. 208; B. Kołosowska, D. Walczak, *Rynek ubezpieczeń rolnych w Polsce – stan obecny i perspektywy*, [w:] *Społeczno-gospodarcze aspekty funkcjonowania rynku ubezpieczeniowego*, red. J. Lisowski, Studia Ubezpieczeniowe Nr 181, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2011, s. 97; M. Grodź, D. Gajda, *Ubezpieczenia rolnicze i świadomość ubezpieczeniowa rolników*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2012, nr 1, s. 108; C.M.R. Tsikirayi, E. Makoni, J. Matiza, *Analysis of the uptake of agricultural insurance services by the agricultural sector in Zimbabwe*, „Journal of International Business and Cultural Studies” 2013, No. 7, s. 9; A. Wicka, *Ubezpieczenia rolne jako metoda zarządzania ryzykiem w opinii rolników*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego Nr 804, Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia Nr 67, Szczecin 2014, s. 255–261.
- 4 T. Szumlich, *Atrybuty świadomości i przezorności ubezpieczeniowej*, Rozprawy Ubezpieczeniowe Nr 1, 2007, s. 21.
- 5 R. Fulneczek, *Świadomość ubezpieczeniowa rolników a potrzeba ubezpieczenia*, Rozprawy Ubezpieczeniowe Nr 3 (2), 2007, s. 129; S. Zając, dz. cyt.; E. Majewski, P. Sulewski, dz. cyt.; M. Grodź, D. Gajda, dz. cyt.; C.M.R. Tsikirayi, E. Makoni, J. Matiza, dz. cyt.
- 6 B.D. Wright, J.A. Hewitt, *All Risk Crop Insurance: Lessons From Theory and Experience*, [w:] *Economics of Agricultural Crop Insurance: Theory and Evidence*, red. D. Hueth, W.H. Furtan, Kluwer Academic Publishers, 4, Boston–Dordrecht–London 1994, s. 173–112; J. Kulawik, *Wybrane problemy ubezpieczeń majątkowych w rolnictwie*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej” 1999, nr 1 (270), s. 44–55; A. Czyżewski, S. Stępień, *Ograniczenie ryzyka wahań cen i produkcji rolniczej w systemach ubezpieczeniowych*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu Nr 168, Wrocław 2011, s. 73–74; A. Ku, *Betting on the weather*, „Global Energy Business”, July–August 2001, s. 30–31; E. Wojciechowska-Lipka, *Ubezpieczenia majątkowe rolnictwa na świecie – wnioski dla Polski*, [w:] *Ubezpieczenia gospodarcze. Wieś i rolnictwo*, red. M. Adamowicz, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2002, s. 58; C. Klimkowski, dz. cyt., s. 47–63; J.M. Borgeon, R.G. Chambers, *Optimal area-yield crop insurance reconsidered*, „American Journal

odszkodowania⁷; e) niedostosowanie oferty do potrzeb rolników, w tym szczególnie brak możliwości ubezpieczenia określonych ryzyk oraz różnice w wycenie transferowanego ryzyka⁸; f) niejasno sformułowane warunki ubezpieczenia i skomplikowane procedury⁹; g) działania państwa w razie wystąpienia klęski żywiołowej¹⁰. Poza najczęściej wymienianymi w literaturze przedmiotu przyczynami braku ubezpieczenia wśród rolników podaje się również: a) niską produkcję rolną oraz niski stopień powiązań gospodarstw rolnych z rynkiem¹¹; b) zniesienie obowiązku ubezpieczenia upraw i zwierząt¹²; c) brak zaufania do firm ubezpieczeniowych¹³; d) możliwość korzystania z innych metod ograniczania ryzyka¹⁴, tj. dywersyfikacja produkcji oraz źródeł dochodów, stosowanie odpowiedniej techniki upraw i hodowli, unikanie ryzykownych działalności¹⁵, kumulowanie oszczędności, pożyczki

of Agricultural Economic” 2003, No. 85, s. 590–604; R. Fulneczek, dz. cyt., s. 129; A. Szymeczka, *Ubezpieczenia gospodarce jako instrument zarządzania ryzykiem w rolnictwie. Doświadczenia wybranych państw Unii Europejskiej*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2008, nr 2 (4), s. 167; M. Bielza Diaz-Caneja, C.G. Conte, C. Dittmann, F.J. Gallego Pinilla, J. Stroblmair, *Agricultural Insurance Schemes I*, European Commission, Joint Centre, Institute for the Protection and Security of the Citizen, Ispra, Italy 2008; S. Zając, dz. cyt.; S. Zawisza, M. Plec, dz. cyt.; M. Kaczała, K. Łyskawa, dz. cyt.; D. Walczak, dz. cyt.; B. Kołosowska, D. Walczak, dz. cyt.; E. Majewski, P. Sulewski, dz. cyt.; P. Sulewski, *Ubezpieczenia produkcji rolniczej – analiza z zastosowaniem modelu opartego na średniej i wariancji*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej” 2011, nr 3, s. 74; A. Janc, *Trudności w funkcjonowaniu ubezpieczeń upraw i zwierząt gospodarskich w Polsce w latach 2006–2012*, Warszawa 2012; M. Grodz, D. Gajda, dz. cyt.; G. Enjolras, F. Capitanio, F. Adinolfi, *The demand for crop insurance: Combined approaches for France and Italy*, „Agricultural Economics Review” 2012, No. 13 (1), s. 5–6; C.M.R. Tsikirayi, E. Makoni, J. Matiza, dz. cyt.; K. Ortyński, *Zakres i charakter partnerstwa publiczno-prawnego w zarządzaniu ryzykiem katastroficznym*, [w:] Rynek ubezpieczeń. Współczesne problemy, red. W. Sułkowska, Difin, Warszawa 2013, s. 28; P. Sulewski, A. Kłoczko-Gajewska, *Determinants of Taking out Insurance against Losses in Agricultural Production in Poland*, *Roczniki Naukowe Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich* Nr 101 (4), Warszawa 2014, s. 130; A. Wicka, dz. cyt.

7 B.D. Wright, J.A. Hewitt, dz. cyt.; D. Walczak, dz. cyt.; B. Kołosowska, D. Walczak, dz. cyt.; S. Zawisza, M. Plec, dz. cyt.; P. Sulewski, A. Kłoczko-Gajewska, dz. cyt.; A. Wicka, dz. cyt.

8 E. Wojciechowska-Lipka, dz. cyt.; A. Szymeczka, dz. cyt.; E. Majewski, P. Sulewski, dz. cyt.; A. Janc, dz. cyt.; A. Czyżewski, S. Stępień, dz. cyt.; S. Stępień, M. Śmigła, dz. cyt.; C.M.R. Tsikirayi, E. Makoni, J. Matiza, dz. cyt.; P. Sulewski, A. Kłoczko-Gajewska, dz. cyt.

9 B.D. Wright, J.A. Hewitt, dz. cyt.; A. Wicka, dz. cyt.

10 B.D. Wright, J.A. Hewitt, dz. cyt.; E. Wojciechowska-Lipka, dz. cyt.; M. Adamowicz, *Ryzyko i ubezpieczenia w rolnictwie*, [w:] *Ubezpieczenia gospodarcze. Wiedza i rolnictwo*, red. M. Adamowicz, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2002, s. 15–16; R. Fulneczek, dz. cyt.; A. Szymeczka, dz. cyt.; M. Kaczała, K. Łyskawa, dz. cyt.; A. Czyżewski, S. Stępień, dz. cyt.; D. Walczak, dz. cyt.; B. Kołosowska, D. Walczak, dz. cyt.; G. Enjolras, F. Capitanio, F. Adinolfi, dz. cyt.; A. Wicka, dz. cyt.

11 M. Kaczała, K. Łyskawa, dz. cyt.; C.M.R. Tsikirayi, E. Makoni, J. Matiza, dz. cyt.;

12 C. Klimkowski, dz. cyt.; S. Zając, dz. cyt.; E. Majewski, P. Sulewski, dz. cyt.

13 A. Wicka, dz. cyt.

14 B.D. Wright, J.A. Hewitt, dz. cyt.; G. Enjolras, F. Capitanio, F. Adinolfi, dz. cyt.

15 W. Guba, E. Majewski, *Priorities for eastern EU agriculture from an income stabilisation point of view*, [w:] *Income stabilisation in a changing agricultural world: Policy and tools*, red. E. Berg, R. Huirne, E. Majewski, M. Meuwissen, Warszawa 2008; E. Majewski, P. Sulewski, dz. cyt.

od znajomych lub krewnych, korzystanie z kredytów lub pożyczek bankowych; e) złe doświadczenia z przeszłości¹⁶; f) zubożenie rolników oraz g) mało skuteczne metody dotarcia do rolników z atrakcyjną ofertą, która przekonałaby ich, że ubezpieczenie upraw to korzyść, a nie tylko wydatek¹⁷.

Problematyka wykorzystywania ubezpieczeń rolnych jako metody zarządzania ryzykiem w rolnictwie była wielokrotnie podejmowana w opracowaniach naukowych, co pozostaje w ścisłym związku z wagą i znaczeniem tej tematyki dla wszystkich instytucji zainteresowanych zwiększeniem powszechności ochrony ubezpieczeniowej i poprawy funkcjonującego systemu ubezpieczeń rolnych. Analiza badanych kwestii jest kolejnym przyczynkiem do teoretycznych rozważań nad funkcjonowaniem rynku ubezpieczeń w rolnictwie. Przeprowadzone badania dostarczają wiedzy o przyczynach ograniczających uczestnictwo rolników w systemie ubezpieczeń rolnych oraz ich zróżnicowaniu ze względu na poszczególne czynniki charakteryzujące gospodarstwo rolne. Celem niniejszego opracowania jest określenie przyczyn braku ochrony ubezpieczeniowej w gospodarstwach rolnych. W ramach realizacji celu głównego przyjęto dwa zadania robocze: 1) usystematyzowanie na podstawie rozpoznania teoretycznego przyczyn braku ubezpieczeń w rolnictwie, 2) identyfikację powiązań wybranych cech gospodarstw rolnych z brakiem ochrony ubezpieczeniowej.

13.1. Materiał i metody badawcze

Populację w badaniu stanowiły gospodarstwa rolne z regionu Pomorza Środkowego. Jednostką analizowaną byli właściciele lub zarządzający gospodarstwami rolnymi. Analiza opiera się na danych pierwotnych, które pozyskano w trakcie badań sondażowych z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety przeprowadzonych w okresie maj–czerwiec 2012 roku. Zakres czasowy badań obejmował 2012 rok oraz dla wybranych pytań lata 2004–2011. Przy doborze próby badawczej posłużono się nieprobabilistyczną metodą wyboru próby. Dobór jednostek do próby badawczej miał charakter doboru przypadkowego, a także na zasadzie kuli śniegowej. Do badań zakwalifikowano 256 poprawnie wypełnionych kwestionariuszy.

W grupie gospodarstw objętych badaniem dominowały gospodarstwa nietowarowe (53,90%), o powierzchni 10–20 ha użytków rolnych. Zróżnicowanie badanej zbiorowości pod względem wielkości użytków rolnych było bardzo silne ($V_s = 143\%$). Gospodarstwa rolne prowadzone były głównie przez osoby fizyczne (95%), pozostałą część stanowiły osoby prawne (3,39%) oraz jednostki nieposiadające osobowości prawnej (1,69%). W strukturze rolniczej przestrzeni produkcyjnej do-

16 D. Walczak, dz. cyt.; B. Kołosowska, D. Walczak, dz. cyt.

17 J. Grzyb, *Ubezpieczenia upraw wczoraj, dziś i jutro*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 1999, nr 7–8, s. 42.

minowały grunty orne (81,75%) oraz łąki i pastwiska (13,68%). W analizowanych gospodarstwach rolnych przeważały produkcja roślinna (50,20%) oraz mieszana (46,67%). Dla 62,24% rolników dochody pozyskiwane z działalności rolniczej stanowiły główne źródło dochodów, praca najemna poza gospodarstwem była najważniejszym źródłem dochodów dla 24,09% respondentów. Najmniejsze znaczenie pośród źródeł dochodów miały niezarobkowe źródła utrzymania. Średni wiek kierującego gospodarstwem rolnym w badanej populacji wyniósł 45 lat. Pod względem wieku badana zbiorowość była średnio zróżnicowana ($V_s = 24\%$), przeważali rolnicy w wieku 40–59 lat. Rolnicy legitymowali się najczęściej wykształceniem zawodowym (41,73%) oraz średnim (38,19%). Najmniej liczną grupę stanowili rolnicy z wykształceniem wyższym (9,06%). Zdaniem ankietowanych rolników największym zagrożeniem dla funkcjonowania gospodarstwa są zagrożenia klimatyczne, w tym susza, przymrozki oraz wymarznienia. Częstotliwość występowania negatywnych zjawisk atmosferycznych w badanych gospodarstwach była zróżnicowana. Z dobrowolnych ubezpieczeń korzystało średnio 57,42% rolników (w większości było to ubezpieczenie mienia), z ubezpieczeń dotowanych zaś 5,46%.

Identyfikacja powiązań wybranych cech gospodarstw rolnych z brakiem ochrony ubezpieczeniowej była możliwa dzięki wykorzystaniu wielowymiarowej analizy korespondencji. Analizę powiązań między kategoriami cech przeprowadzono w przestrzeni czterowymiarowej, która wyjaśnia 60% łącznej bezwładności. Stopień wyjaśnienia bezwładności w R^2 wyniósł ponad 69%, zatem prezentacja współwystępowania kategorii cech została przedstawiona w dwuwymiarowej przestrzeni. We wszystkich przypadkach wymiar macierzy Burta wyniósł 18 x 18, a rzeczywisty wymiar przestrzeni współwystępowania kategorii cech – 10. Po analizie wartości własnych i kryterium „łokcia” zdecydowano, że identyfikacja powiązań kategorii cech zostanie przeprowadzona w dwuwymiarowej przestrzeni, ponieważ stopień wyjaśnienia całkowitej inercji był bardzo wysoki i wyniósł od 66,61 do 69,28%. W przypadku cech jakościowych wykorzystanych w analizie wprowadzono odpowiednie kategorie. Role cech zależnych pełniło osiem spośród dwunastu wariantów cechy odnoszącej się do przyczyn braku ubezpieczenia. Wybór został podyktowany największą sumą rang dla poszczególnych wariantów odpowiedzi. W badaniu przyjęto następujące cechy i ich kategorie:

- *BRAK_ZAUF* – brak zaufania do firm ubezpieczeniowych (1 – bardzo ważna lub ważna przyczyna, 0 – mniej ważna).
- *FIN* – względy finansowe (1 – bardzo ważna lub ważna przyczyna, 0 – mniej ważna).
- *SKL* – wysoka składka (1 – bardzo ważna lub ważna przyczyna, 0 – mniej ważna).
- *BRAK_POTRZ* – brak potrzeby ubezpieczenia (1 – bardzo ważna lub ważna przyczyna, 0 – mniej ważna).
- *ZLA_OFER* – oferta niedostosowana do potrzeb (1 – bardzo ważna lub ważna przyczyna, 0 – mniej ważna).
- *N_ODSZ* – niskie odszkodowanie (1 – bardzo ważna lub ważna przyczyna, 0 – mniej ważna).

- *NKORZ_UBEZ* – niekorzystne warunki ubezpieczenia (1 – bardzo ważna lub ważna przyczyna, 0 – mniej ważna).
- *DL_LIKW* – długotrwała likwidacja szkody (1 – bardzo ważna lub ważna przyczyna, 0 – mniej ważna).
- *ST* – status gospodarstwa rolnego (T – towarowe, NT – nietowarowe).
- *WYK* – wykształcenie osoby kierującej gospodarstwem rolnym (SW – średnie lub wyższe, PZ – podstawowe lub zawodowe).
- *UR* – powierzchnia użytków rolnych (poniżej mediany – 1, powyżej mediany – 2)¹⁸.
- *STR* – struktura gruntów (WL – własne, WL_DZ – własne i dzierżawa, DZ – dzierżawa).
- *RDZ* – rodzaj prowadzonej produkcji (R – roślinna, Z – zwierzęca, M – mieszana).
- *STRW* – wyposażenie gospodarstwa rolnego w środki trwałe (poniżej mediany – 1, powyżej mediany – 2).
- *DOCH* – źródła dochodów (R – z działalności rolniczej, N – z działalności pozarolniczej).

Przyczyny braku uczestnictwa rolników w systemie ubezpieczeń rolnych rozpatrywano w dwóch aspektach: jako przyczyny leżące po stronie osób kierujących gospodarstwem rolnym, które zgłaszają popyt na usługi ubezpieczeniowe oraz po stronie firm ubezpieczeniowych, które kreują podaż na usługi ubezpieczeniowe. W pierwszym przypadku cechy 1–4 uznano za zależne, natomiast w drugim cechami zależnymi są cechy 5–8. Cechy 9–15 zostały przyjęte w badaniu jako niezależne. W celu dokładnej analizy powiązań między kategoriami cech wykorzystano dendrogram otrzymany metodą Warda. Dendrogramy utworzono dla przyczyny: brak zaufania do firm ubezpieczeniowych, względy finansowe, brak potrzeby, wysoka składka, oferta niedostosowana do potrzeb, niskie odszkodowanie, niekorzystne warunki ubezpieczenia oraz długotrwała likwidacja szkody.

13.2. Wyniki i dyskusja

Wśród przyczyn braku ochrony ubezpieczeniowej rolnicy wskazywali najczęściej wysoką składkę ubezpieczeniową (24,44%), względy finansowe (17,78%) oraz brak potrzeby ubezpieczenia (13,33%). Z przeprowadzonych badań można wywnioskować, że rolnicy posiadają informacje na temat zakładów ubezpieczeniowych oraz rodzajów ubezpieczeń rolnych. Tylko niewielki odsetek rolników

¹⁸ Cechy: powierzchnia użytków rolnych oraz wyposażenie gospodarstwa rolnego w środki trwałe charakteryzują się silną asymetrią prawostronną (współczynniki asymetrii wynoszą odpowiednio: 3,9 i 1,1), zatem do określenia kategorii dla tych cech wykorzystano pozycyjną miarę tendencji centralnej – medianę, która nie jest wrażliwa na wartości nietypowe.

wskazał, że nie posiada ochrony ubezpieczeniowej ze względu na nieznanomość zakładów ubezpieczeniowych (1,78%) i oferowanych rodzajów ubezpieczeń (3,11%) (tab. 13.1). Analizując rozkład przydzielonych rang kategoriom odpowiedzi, można stwierdzić, że najczęściej oznaczające większą ważność rangi były nadawane następującym wariantom odpowiedzi: wysoka składka ubezpieczeniowa, względy finansowe, brak potrzeby, niskie odszkodowanie, długotrwała likwidacja szkody, brak zaufania do firmy ubezpieczeniowej, niekorzystne warunki ubezpieczenia oraz oferta niedostosowana do potrzeb.

Tabela 13.1. Przyczyny braku ochrony ubezpieczeniowej w gospodarstwach rolnych Pomorza Środkowego

Ograniczenia	Struktura wskazań (%)	Średnia ocena	Struktura wskazań według stopnia ważności 5-4 (%)	Struktura wskazań według stopnia ważności 3-1 (%)
Wysoka składka ubezpieczeniowa	24,44	4,09	73,27	26,73
Względy finansowe	17,78	3,77	65,56	34,44
Brak potrzeby	13,33	3,17	46,99	53,01
Brak zaufania do zakładów ubezpieczeniowych	8,44	2,30	26,67	73,33
Zbyt niskie odszkodowanie	7,11	2,63	30,21	69,79
Niekorzystne warunki ubezpieczenia	5,78	2,46	20,00	80,00
Długotrwała likwidacja szkody	5,33	2,35	28,09	71,91
Niedostosowanie oferty ubezpieczeniowej do potrzeb	4,89	2,32	19,54	80,46
Problemy przy wypłacie odszkodowania	4,89	2,32	25,56	74,44
Nieznajomość rodzajów ubezpieczeń	3,11	1,76	11,63	88,37
Brak możliwości płacenia składek ratalnie	2,67	1,98	18,39	81,61
Nieznajomość zakładów ubezpieczeń	1,78	1,56	7,14	92,86

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ankietowych.

Wskazując na przyczyny braku ubezpieczenia, respondent mógł wybrać kilka wariantów odpowiedzi i nadać im rangi świadczące o ważności każdej z przyczyn (5 – najważniejsza, 1 – najmniej ważna). Uznano, że przypisanie danej przyczynie rangi 5 lub 4 świadczy o jej ważności, natomiast rangi niższe niż 4 wskazują, że respondent nie uznał przyczyny za ważną.

Do ograniczeń uczestnictwa rolników w systemie ubezpieczeń leżących po stronie osób kierujących gospodarstwem rolnym zaliczono: wysoką składkę, względy finansowe, brak zaufania do firm ubezpieczeniowych oraz brak potrzeby ubezpieczenia. Wysoka składka ubezpieczeniowa była ważnym powodem braku ochrony ubezpieczeniowej w przypadku gospodarstw rolnych prowadzonych przez rolników z wykształceniem co najwyżej zawodowym oraz o typie produkcji mieszanym. Natomiast nie była to istotna bariera dla rolników legitymujących się wykształceniem co najmniej średnim oraz prowadzących gospodarstwa ukierunkowane na produkcję roślinną (rys. 13.1). O tym, czy względy finansowe były wskazywane jako ważny lub mniej ważny powód braku ubezpieczenia, decydował głównie poziom wykształcenia, którym legitymowała się osoba prowadząca gospodarstwo rolne. Ograniczenie to było ważne dla rolników z wykształceniem co najwyżej zawodowym, natomiast dla rolników z wykształceniem średnim lub wyższym względy finansowe były mało istotnym powodem, dla którego nie uczestniczyli oni w systemie ubezpieczeń rolnych (rys. 13.2).

Rysunek 13.1. Dendrogram podziału kategorii cech dla przyczyny „wysoka składka”

Rysunek 13.2. Dendrogram podziału kategorii cech dla przyczyny „względy finansowe”

Rolnicy, dla których brak zaufania do firm ubezpieczeniowych był ważną przyczyną ograniczającą uczestnictwo w systemie ubezpieczeń rolnych, prowadzili większe obszarowo gospodarstwa (co najmniej 15 ha użytków rolnych). Ziemia stanowił ich własność, przy czym posiadali oni również grunty dzierżawione. Byli to rolnicy z gospodarstw towarowych, prowadzących wyłącznie produkcję rolną i posiadający znaczne zasoby środków trwałych wykorzystywanych do produkcji. Natomiast brak zaufania do firm ubezpieczeniowych nie był ważną barierą ograniczającą uczestnictwo w systemie ubezpieczeń rolnych dla rolników legitymujących się wykształceniem co najwyżej zawodowym, a w mniejszym stopniu wykształceniem co najmniej średnim. Do tej grupy zaliczyć należy także rolników z gospodarstw o mniejszych zasobach użytków rolnych (poniżej 15 ha), gospodarujących na gruntach własnych, w niewielkim stopniu powiązanych z rynkiem oraz o funkcjach dodatkowego źródła dochodów (rys. 13.3). Jako ważny powód braku ubezpieczenia rolnicy wskazali również brak potrzeby posiadania ochrony ubezpieczeniowej. Do tej grupy zaliczali się przede wszystkim rolnicy z wykształceniem co najwyżej zawodowym oraz prowadzący gospodarstwa o typie produkcji mieszanym (rys. 13.4). Przeciwnie wskazali natomiast rolnicy z wykształceniem co najmniej średnim oraz którzy prowadzili gospodarstwa w większości na gruntach będących ich własnością, ukierunkowane na produkcję roślinną. Analiza wy-

Rysunek 13.3. Dendrogram podziału kategorii cech dla przyczyny „brak zaufania do firm ubezpieczeniowych”

Rysunek 13.4. Dendrogram podziału kategorii cech dla przyczyny „brak potrzeby ubezpieczenia”

kazała, że w mniejszym stopniu tak argumentowali brak ubezpieczenia właściciele z mniejszych obszarowo gospodarstw rolnych, nietowarowych, o funkcjach dodatkowego źródła dochodu oraz specjalizujący się w produkcji zwierzęcej.

Do ograniczeń uczestnictwa rolników w systemie ubezpieczeń leżących po stronie firm ubezpieczeniowych zaliczono: niekorzystne warunki ubezpieczenia, niskie odszkodowanie, ofertę niedostosowaną do potrzeb oraz długotrwałą likwidację szkody. Niekorzystne warunki ubezpieczenia jako ważny powód braku ochrony ubezpieczeniowej wskazywane były przez rolników z wykształceniem co najwyżej zawodowym oraz prowadzących gospodarstwa o typie produkcji mieszanym lub specjalizujących się w produkcji zwierzęcej (rys. 13.5). Była to również istotna przyczyna dla rolników z większych obszarowo gospodarstw, gospodarujących nie tylko na gruntach własnych, ale także dzierżawiących grunty, o znacznych zasobach środków trwałych wykorzystywanych do produkcji oraz posiadających dochody głównie z działalności rolniczej. Natomiast niskie odszkodowanie było ważną przyczyną ograniczającą uczestnictwo rolników w systemie ubezpieczeń rolnych dla podmiotów z wykształceniem co najwyżej zawodowym, prowadzących gospodarstwa o typie produkcji mieszanym oraz dla których działalność rolnicza stanowiła główne źródło dochodów (rys. 13.6). Podobnie argumentowali rolnicy z większych obszarowo gospodarstw, gospodarujący na gruntach własnych i dzierżawionych, o znacznych zasobach środków trwałych wykorzystywanych do produkcji oraz silnie powiązani z rynkiem.

Rysunek 13.5. Dendrogram podziału kategorii cech dla przyczyny „niekorzystne warunki ubezpieczenia”

Rysunek 13.6. Dendrogram podziału kategorii cech dla przyczyny „niskie odszkodowanie”

Niskie odszkodowanie było mniej istotną przyczyną braku ochrony ubezpieczeniowej dla rolników legitymujących się wykształceniem co najmniej średnim oraz prowadzących gospodarstwa specjalizujące się w produkcji roślinnej lub zwierzęcej. W tej grupie znaleźli się również rolnicy gospodarujący wyłącznie na gruntach będących ich własnością. Z analizy wynika, że niedostosowanie oferty do potrzeb było ważną przyczyną nieuczestniczenia rolników w systemie ubezpieczeń rolnych głównie dla podmiotów z większych obszarowo gospodarstw, o znacznych zasobach środków trwałych wykorzystywanych do produkcji, gospodarujących na gruntach będących ich własnością, ale także dzierżawiących grunty oraz silnie powiązanych z rynkiem (rys. 13.7). Natomiast rolnicy legitymujący się wykształceniem co najmniej średnim, prowadzący mniejsze obszarowo gospodarstwa, w niewielkim stopniu powiązane z rynkiem, o funkcjach dodatkowego źródła dochodów oraz specjalizujący się w produkcji roślinnej niedostosowanie oferty do potrzeb wskazywali jako mniej istotny powód braku ochrony ubezpieczeniowej.

Długotrwała likwidacja szkody była ważną przyczyną braku ochrony ubezpieczeniowej dla rolników z gospodarstw o znacznie większym potencjale wytwórczym, przeznaczających produkcję rolną w całości do sprzedaży oraz w których jedynym źródłem dochodów była działalność rolnicza. Do tej grupy zalicza się również rolników, którzy poza własnymi gruntami dodatkowo dzierżawili grun-

Rysunek 13.7. Dendrogram podziału kategorii cech dla przyczyny „oferta niedostosowana do potrzeb”

ty (rys. 13.8). Była to natomiast mniej ważna przyczyna dla rolników legitymujących się wykształceniem co najmniej średnim oraz specjalizujących się w produkcji roślinnej lub zwierzęcej, gospodarujących wyłącznie na gruntach własnych.

Podsumowanie

Przedstawione wyniki badań stanowią potwierdzenie, jak i uzupełnienie prowadzonych dotychczas badań w zakresie ograniczeń uczestnictwa rolników w systemie ubezpieczeń rolnych. Na ich podstawie można stwierdzić, że wykorzystanie ubezpieczeń rolnych w celu zabezpieczenia przed skutkami różnego rodzaju ryzyka przez rolników z regionu Pomorza Środkowego jest ograniczone ze względu na szereg czynników leżących zarówno po stronie popytowej, jak i podażowej. Po stronie popytu najczęściej wymienia się brak zaufania do firm ubezpieczeniowych, względy finansowe, zbyt wysoką składkę oraz niezdolność rolników do oceny korzyści wynikających z posiadania ochrony ubezpieczeniowej. Natomiast po stronie podaży są to takie czynniki, jak: niedostosowanie oferty do potrzeb, niekorzystne warunki

ubezpieczenia, długotrwała likwidacja szkody oraz niskie odszkodowanie. Z przeprowadzonej analizy wynika, że wskazane przez rolników przyczyny nieuczestniczenia w systemie ubezpieczeń rolnych są wyraźnie zróżnicowane ze względu na: powiązanie gospodarstwa rolnego z rynkiem, powierzchnię użytków rolnych, strukturę własności gruntów, stan środków trwałych, źródła dochodów, rodzaj produkcji oraz poziom wykształcenia właściciela gospodarstwa rolnego.

W gospodarstwach towarowych, których celem jest sprzedaż produkcji na rynek i przez to dostarczenie dochodu właścicielowi gospodarstwa rolnego przy wykorzystaniu większego potencjału czynników produkcji, główne powody braku ochrony ubezpieczeniowej wynikały z działań firm ubezpieczeniowych oraz braku zaufania do nich. Dla tej grupy rolników względy finansowe oraz wysoka składka nie były istotną przyczyną, dla której nie uczestniczyli oni w systemie ubezpieczeń rolnych. Można sądzić, że ta grupa rolników jest skłonna zapłacić większą składkę ubezpieczeniową, jeśli oferta ubezpieczeniowa będzie odpowiadała ich potrzebom, a rekompensata strat zapewni im gwarancję dalszego uczestnictwa w rynku i stabilny dochód. W przeciwnym razie należy się spodziewać, że w obawie o swoją przyszłość będą oni poszukiwać innych instrumentów ograniczania ryzyka (np. kontrakty terminowe czy skoordynowane systemy produkcji).

Brak potrzeby ochrony ubezpieczeniowej, względy finansowe oraz zbyt wysoka składka jako ważny powód braku ubezpieczenia wskazywane były najczęściej przez rolników z wykształceniem co najwyżej zawodowym oraz z gospodarstw o typie produkcji mieszanym. Oznacza to, że poziom wykształcenia właściciela gospodarstwa rolnego może determinować jego świadomość ubezpieczeniową i postrzeganie korzyści płynących z uczestnictwa w systemie ubezpieczeń rolnych. Konieczne będzie zatem podjęcie wszelkich działań informacyjnych mających na celu uświadomienie tej grupie rolników korzyści z ochrony ubezpieczeniowej. Natomiast sytuacja finansowa, która wiąże się bezpośrednio z wysokością dochodów pozyskiwanych z działalności rolniczej oraz akceptacją wysokości składki ubezpieczeniowej powoduje, że rolnicy korzystają z innych alternatywnych metod ograniczania ryzyka, głównie dywersyfikując swoje gospodarstwa.

Reasumując, wskazane przyczyny ograniczające udział rolników w systemie ubezpieczeń rolnych stanowią istotną barierę jego rozwoju. Dlatego ważne jest podejmowanie wszelkich działań mających na celu zmniejszenie tych ograniczeń i tym samym zwiększenie absorpcji ubezpieczeń w działalności rolniczej.

Bibliografia

- Adamowicz M., *Ryzyko i ubezpieczenia w rolnictwie*, [w:] *Ubezpieczenia gospodarcze. Wiedza i rolnictwo*, red. M. Adamowicz, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2002.
- Bielza Diaz-Caneja M., Conte C.G., Dittmann C., Gallego Pinilla F.J., Stroblmair J. *Agricultural Insurance Schemes I*, European Commission, Joint Centre, Institute for the Protection and Security of the Citizen, Ispra, Italy 2008.

- Boergeon J.M., Chambers R.G., *Optimal area-yield crop insurance reconsidered*, „American Journal of Agricultural Economics” 2003, No. 85, s. 590–604.
- Csabay D., *Problemy analizy efektywności i skuteczności działalności ubezpieczeniowej*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 1979, nr 6, s. 1–7.
- Czyżewski A., Stępień S., *Ograniczenie ryzyka wahań cen i produkcji rolniczej w systemach ubezpieczeniowych*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu Nr 168, Wrocław 2011.
- European Commission, *Agricultural Insurance Schemes*, IPSC-Agrifish unity of Joint Research Centre of the EC in the administrative arrangement 2005, http://www.ec.europa.eu/agriculture/external-studies/2006/insurance/summary_en.pdf, 2006.
- Enjolras G., Capitanio F., Adinolfi F., *The demand for crop insurance: Combined approaches for France and Italy*, „Agricultural Economics Review” 2012, No. 13 (1), s. 5–6.
- Fulneczek R., Świadomość ubezpieczeniowa rolników a potrzeba ubezpieczenia, *Rozprawy Ubezpieczeniowe* Nr 3 (2), 2007.
- Garrido A., Zilberman D., *Revisiting the demand for agricultural insurance: The case of Spain*, „Agricultural Finance Review” 2008, No. 68 (1), s. 43–66.
- Gordon A.D., *Classification*, Chapman & Hall/CRC, Boca Raton 1999.
- Grodź M., Gajda D., *Ubezpieczenia rolnicze i świadomość ubezpieczeniowa rolników*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2012, nr 1.
- Grzyb J., *Ubezpieczenia upraw wczoraj, dziś i jutro*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 1999, nr 7–8.
- Guba W., Majewski E., *Priorities for eastern EU agriculture from an income stabilization point of view*, [w:] *Income stabilisation in a changing agricultural world: Policy and tools*, red. E. Berg, R. Huirne, E. Majewski, M. Meuwissen, Warszawa 2008.
- Janc A., *Trudności w funkcjonowaniu ubezpieczeń upraw i zwierząt gospodarskich w Polsce w latach 2006–2012*, Warszawa 2012, <http://www.piu.org.pl>.
- Kaczala M., Lyskawa K., *Ubezpieczenia przedsiębiorstw/gospodarstw rolnych*, [w:] *Ubezpieczenia w zarządzaniu ryzykiem przedsiębiorstwa*, red. L. Gąsiorkiewicz, J. Monkiewicz, t. 2, Poltext, Warszawa 2010.
- Klimkowski C., *Ubezpieczenia od ryzyk katastroficznych w rolnictwie*, *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej* Nr 2–3 (289–290), 2002, s. 47–63.
- Kołosowska B., Walczak D., *Rynek ubezpieczeń rolnych w Polsce – stan obecny i perspektywy*, [w:] *Społeczno-gospodarcze aspekty funkcjonowania rynku ubezpieczeniowego*, red. J. Lisowski, *Studia Ubezpieczeniowe* Nr 181, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2011.
- Ku A., *Betting on the weather*, „Global Energy Business”, July–August 2001, s. 30–31.
- Kulawik J., *Wybrane problemy ubezpieczeń majątkowych w rolnictwie*, *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej* Nr 1 (270), 1999, s. 44–55.
- Łazowski J., *Wstęp do nauki ubezpieczeń*, PZUW, Warszawa 1984.
- Łozowski M., Obstawski Z., *Podstawy budowy Wspólnego Systemu Ubezpieczeń Rolnych w Unii Europejskiej*, *Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie* Nr 2 (51), Tom II, Warszawa 2009.
- Majewski E., Sulewski P., *Rolnicy wobec ryzyka produkcyjnego i systemu ubezpieczenia upraw*, *Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia* Nr 39, 2011, s. 24–34.
- Ortyński K., *Zakres i charakter partnerstwa publiczno-prawnego w zarządzaniu ryzykiem katastroficznym*, [w:] *Rynek ubezpieczeń. Współczesne problemy*, red. W. Sułkowska, Difin, Warszawa 2013.
- Stępień S., Śmigła M., *Zarządzanie ryzykiem cenowym w rolnictwie w praktyce wybranych krajów na świecie*, *Problemy rolnictwa światowego. Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie* Nr 21/1, Warszawa 2012.
- Stroiński E., *Ubezpieczenia majątkowe i osobowe w rolnictwie*, Wydawnictwo Akademii Finansów, Warszawa 2006.
- Sulewski P., Kłoczko-Gajewska A., *Determinants of Taking out Insurance against Losses in Agricultural Production in Poland*, *Roczniki Naukowe Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich* Nr 101 (4), 2014.

- Sulewski P., *Ubezpieczenia produkcji rolniczej – analiza z zastosowaniem modelu opartego na średniej i wariancji*, Zagadnienia Ekonomiki Rolnej Nr 3, 2011.
- Szreder M., *Metody i techniki sondażowych badań opinii*, PWE, Warszawa 2004.
- Szumlicz T. *Atrybuty świadomości i przezorności ubezpieczeniowej*, Rozprawy Ubezpieczeniowe Nr 1, 2007.
- Szumlicz T., *Społeczne aspekty rozwoju rynku ubezpieczeniowego*, Wydawnictwo Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Warszawa 2010.
- Szymecka A. *Ubezpieczenia gospodarcze jako instrument zarządzania ryzykiem w rolnictwie. Doświadczenia wybranych państw Unii Europejskiej*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2008, nr 2 (4).
- Tsikirayi C.M.R., Makoni E., Matiza J., *Analysis of the uptake of agricultural insurance services by the agricultural sector in Zimbabwe*, „Journal of International Business and Cultural Studies” 2013, No. 7.
- Walczak D., *Uwarunkowania funkcjonowania systemu zabezpieczenia społecznego rolników w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2011.
- Wicka A., *Ubezpieczenia rolne jako metoda zarządzania ryzykiem w opinii rolników*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego Nr 804, Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia Nr 67, 2014, s. 255–261.
- Wojciechowska-Lipka E. *Ubezpieczenia majątkowe rolnictwa na świecie – wnioski dla Polski*, [w:] *Ubezpieczenia gospodarcze. Wieś i rolnictwo*, red. M. Adamowicz, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2002.
- Wright B.D., Hewitt J.A., *All Risk Crop Insurance: Lessons From Theory and Experience*, [w:] *Economics of Agricultural Crop Insurance: Theory and Evidence*, red. D. Hueth, W.H. Furtan, Kluwer Academic Publishers, 4, Boston–Dordrecht–London 1994, s. 73–112.
- Zając S., *Motywy wyboru ubezpieczyciela i produktów ubezpieczeniowych przez rolników*, Wydawnictwo PWSZ w Krośnie, Krosno 2010.
- Zawisza S., Plec M., *Funkcjonowanie systemu ubezpieczeń w rolnictwie na przykładzie Gminy Brzozie*, Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, Tom XII, Zeszyt 2, 2010.

ROLNICY W SYSTEMIE UBEZPIECZEŃ ROLNYCH – UWARUNKOWANIA BRAKU OCHRONY UBEZPIECZENIOWEJ GOSPODARSTW ROLNYCH

Streszczenie:

Celem opracowania było określenie przyczyn braku ochrony ubezpieczeniowej w gospodarstwach rolnych. W ramach realizacji celu głównego przyjęto dwa zadania robocze: 1) usystematyzowanie na podstawie rozpoznania teoretycznego przyczyn braku ubezpieczeń w rolnictwie; 2) identyfikację powiązań wybranych cech gospodarstw rolnych z brakiem ochrony ubezpieczeniowej. W opracowaniu wykorzystano źródła danych wtórnych oraz danych pierwotnych pozyskanych w toku przeprowadzonych badań empirycznych. Badaniami objęto właścicieli i zarządzających gospodarstwami rolnymi z regionu Pomorza Środkowego. Do realizacji podjętego problemu badawczego wykorzystano metodę analizy i krytyki piśmiennictwa, analizę danych – opisową i graficzną metodę prezentacji danych, metodę badania sondażowego oraz wielowymiarową analizę korespondencji. Na podstawie przeprowadzonych badań można stwierdzić, że wykorzystanie ubezpieczeń rolnych w celu zabezpieczenia przed skutkami różnego rodzaju ryzyka w rolnictwie jest ograniczone ze względu na szereg czynników leżących zarówno po stronie popytowej, jak i podażyowej.

Słowa kluczowe: gospodarstwo rolne, ubezpieczenia rolne, przyczyny braku ochrony ubezpieczeniowej

FARMERS IN AGRICULTURAL INSURANCES SYSTEM – DETERMINANTS OF THE LACK OF INSURANCE COVER OF FARMS

Summary:

The purpose of the present study was to determine the reasons for the lack of insurance cover in farms. Two working tasks were accepted as part of the realization of the chief objective: 1) systematization based on the recognition of the theoretical reasons for the lack of insurances in agriculture; 2) identification of the relation of the selected features of farms with the lack of insurance cover. In the study, secondary data sources and primary data sources were used that were obtained in the course of empirical research. The research covered those who own and manage farms in the Middle Pomerania region. For the purpose of the research, the following were used: a method of literature analysis and review, data analysis: a descriptive and graphical data presentation method, a survey method and a multidimensional correspondence analysis. It can be found based on the research conducted that the use of agricultural insurances in order to counteract the effects of the various types of risks in agriculture is limited due to a number of both demand and supply related factors.

Keywords: farm, agricultural insurances, reasons of the lack of insurance cover